

САМОЕВАЛУАЦИЈА И ПРОФЕСИОНАЛНИ РАЗВОЈ НАСТАВНИКА

¹Лидија Јовичић
Педагошки факултет у Бијељини

***Апстракт:** Напредак савремене школе у савременом друштву није могућ без професионалне едукације свих запослених у њој. Напуштањем традиционалне школе и традиционалног схватања образовања помјера се граднице ка што квалитетнијем и упорнијем напредовању како свих васпитно-образовних радника тако и друштва у цјелини. Наставнику се као организатору васпитно-образовне дјелатности повећава одговорност у оспособљавању младих за квалитетан рад у модерном друштву, чиме он уједно постаје носилац промјена који је спреман за самообразовање, самоевалиацију и професионални развој. У раду акценат стављамо на важност и значај стручних компетенција наставника с циљем да се испита процјена и самопроцјена стручних кометенија наставника које се односе на самоевалуацију и професионални развој. Истраживањем смо обухватили 26 основних школа, на подручју Републике Српске, а узорак су чинили наставници, директори и стручни сарадници, односно њих 722.*

***Кључне ријечи:** Стручне компетенције, самоевалуација, професионални развој, процјена и самопроцјена.*

Увод

Развој компетенција наставника све чешће постаје предмет изучавања савремених педагога. Односно њихово појмовно одређење, структурне компоненте, класификација. Али поред наведеног кометеније наставника су недовољно емпиријски истражене. Дуго година се у педагошкој науци воде широке расправе о самој проблематици компетенција (Biggz, 1994; Koch, 2008; Gačić, 2009; Branković, Portalo, 2011) али још увијек није успјешно развијен систем класификације компетенција. Веома је важно споменути Тунинг пројекат (2006) у оквиру кога су се идентификовале двије широке категорије компетенција: опште компетенције и подручно-специфичне компетенције наопходне за професију.

Стручне компетенције наставника од великог су значаја из разлога што оне представљају темељ основних знања, умијења и навика ученика. Посао наставника је захтјеван и одговоран, и стога је разумљиво да су му потребне вршебројне компетенције које се стучу у почетном образовању и касније у професионалном развоју, што укључује формално и нефомрално учење (Јурчић, 2012).

Такође, Бранковић и Поповић (2018) сматрају да наставник своје компетенције формира током наставничких студија а развија током цјелокупног професионалног рада. Они такође наводе да се наставници налазе пред компетенцијским изазовима који детерминишу формирање нових и трансформацију постојећих компетенција.

¹ lgocevic@gmail.com

Сличног става су и Арсентијевић и Андевски (2016) који истичу способност властите природе и личног ресурса појединца. Такво схватање компетенција темељи се на посебности сваког појединца, његових особина а посебно способности за саморефлексију и самопоtvrђивање.

Поред најзначајнијих елемената (знање, способности, вјештине, навике, и искуство) на којима се заснива компетентност наставника од велике важности је отвореност за промјене, мотивисаност за цјеложивотно учење и континуирани професионални развој (Branković i Popović, 2018). И стога ови аутори компетенције наставника класификују у четири шире групе: педагошке компетенције, психолошке компетенције, дидактичке компетенције и методичке компетенције. И оне чине један систем професионалних компетенција наставника у разредној настави.

Бел и Гилберт (Bell & Gilbert, 1994, према Вујисић Живковић, Враћешевић 2019) професионални развој наставника посматрају као процес учења наставника, у коме они развијају своје ставове, идеје, развијају своју праксу, постају свесни својих емоција везаних за промене до којих долази. По њима професионални развој има два аспекта: први је везан за теоријске идеје и нове стратегије у настави док се други везује за рад у пракси, евалуацију нових идеја у условима у којима наставници добијају подршку својих колега.

Потребно је осврнути се на основну намјеру образовања у 21. вијеку а она је стварање друштва знања, а образовање представља темељ напретка (Sučević, Свјетићанин i Sakač, 2011). Наставник је тај од кога се очекује константан рад на самообразовању, самоусавршавању и професионалном развоју.

Методологија истраживања

Овај рад поред тога што указује на важност и значај компетенција наставника има за циљ да испита процјену и самопроцјену стручних компетенција наставника које се односе на евалуацију и професионални развој наставника у основној школи. Имајући у виду сложеност проблема у складу са истраживачким задатком полазимо о хипотезе да постоји статистички значајна разлика у процјени оставривања самоевалуације и професионалног развоја наставника.

Истраживањем смо обухватили четири регије Републике Српске и то Добојско-бијељинску регију (14 школа), Сарајевско-зворничку (5 школа), Требињско-србињску (4 школе) и Бањалучку регију (3 школе), што је укупно 26 школа Републике Српске, а узорак чине наставници (њих 645, односно разредних наставника 331 и предметних наставника 314), директори (њих 20) и стручни сарадници (њих 57). Истраживање смо реализовали током 2017. године.

У овом емпиријском неексперименталном истраживању коришћени су Сервеј истраживачки метод и Метод теоријске анализе. Подаци презентовани у овом раду добијени су на основу анкетног упитника и скале коју смо конструисали по узору на подјелу компетенција које се наводе у документу Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја. Скала је петостепена, Ликертовог типа и има добре метријске карактеристике: ваљаност, поузданост, објективност, осјетљивост и дискриминативну вриједност ајтема. Поузданост овог истраживачког инструмента одредили смо, користећи се статистичким пакетом „SPSS-20”, Бартлетовим тестом (Bartlett Test) на основу бруто резултата постигнутих на скали ставова. Из Табеле 1, се види да је вриједност бартлетовог теста 0,965. Овако висока корелација истовремено указује на висок ниво поузданости скале процјене. Такође, овим тестом је утврђено да су ајтеми међусобно корелирани (сигнификантност је $<0,01$).

Табела 1 : Бартлетов тест процјене компетенција наставника

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,965	
Approx. Chi-Square	17068,208	
Bartlett's Test of Sphericity	df	946
	Sig.	,000

У односу на ваљаност скале процјене утврдили смо очигледну, предиктивну и симптоматску ваљаност. Очигледна ваљаност произилази из датих операционализиција гдје се види да се испитује ниво развијености наставничких компетенција и да је равномјерно покривен континуум тих вриједности у 44 ајтема. Предиктивну ваљаност одредили смо Split-Half поступком, корелацијом из парних и непарних ајтема. Израчунати коефицијент поузданости (Guttman Split-Half Coefficient) износи $r = 0,81$ који говори о адекватној поузданости ове скале процјене.

Добијени резултати показују да постоји статистички значајна разлика у процјени и самопроцјени остваривања стручних компетенција које се односе на самоевалуацију и професионални развој наставника у основној школи.

Резултати истраживања

Обзиром на предмет нашег истраживања у даљем приказу посветићемо пажњу самопроцјени и процјени стручних компетенција које се односе да самоевалуацију и професионални развој, од стране наставника, директора и стручних сарадника. Самоевалуацију и професионални развој сагледали смо кроз развој професионалне етике, значај цијеложивотног образовања, законитости и моделе развоја школе, одговорност професионалног развоја и развоја школе, селекцију и планирање адекватних облика професионалног развоја, евалуацију сопствене праксе и критичку рефлексију, националне законе и подзаконске акте у образовању, познавање метода и техника истраживања у настави и оспособљеност коришћења резултата истраживања за унапређивање праксе.

У Табели 1, су приказани резултати самопроцјене наставника о самоевалуацији и професионалном развоју. На основу резултата видимо да наставници и те како *разумију значај цијеложивотног образовања и континуирано се професионално усавршавају*, оцјенивши ову компетенцију са највишом скалном вриједношћу $M=4,47$. Тачније њих 53,0% сматра да веома добро процјењује ову компетенцију, 41,6% је одговорило да добро разумије значај цијеложивотног образовања и континуирано се професионално усавршава, док има и оних који сматрају да дјелимично 5,0% и слабо 0,5 % *разумију значај цијеложивотног образовања и континуирано се професионално усавршавају*. Са скалном вриједношћу $M=4,46$ присутне су и компетенције *Предузимам одговорност за свој професионални развој и развој школе и Развијам професионалну етику*. Што нам даје повратну информацију да су наставници задовољни процјеном ових компетенција, као и то да раде на професионалном развоју како себе тако и школе.

Компетенције са најнижом скалном вриједношћу у овој групи компетенција јесу *Познајем методе и технике истраживања у настави и оспособљен/а сам да користим резултате истраживања за унапређивање праксе* $M= 4,09$ и *Познајем националне законе и подзаконске акте у образовању* $M=3,90$. Половина наставника, тачније 50,4% њих, процјењује да *добро познаје методе и технике истраживања у настави и да су добро оспособљени да користе резултате истраживања за унапређивање праксе*, док је присутан број оних који дјелимично 17,4% и слабо 2,0% посједују ове компетенције.

Такође, резултати показују да велики број наставника не познаје *националне законе и подзаконске акте у образовању*. Њих 22,3% је процјенило да веома добро познају националне законе и подзаконске акте у образовању, 49,5% добро, 24,0% дјелимично, док је њих 4,0% и 0,2 % да слабо и никако не познају националне законе и подзаконске акте у образовању (Табела 1).

Табела 1: Самопроцјена наставника стручних компетенција – Самоевалуација и професионални развој

Самоевалуација и професионални развој		Степени					Скална вриједност
		Веома добро	Добро	Дјелимично	Слабо	Никако	
1. Разумијем значај цјеложивотног образовања и континуирано се професионално усавршавам.	f 342 % 53,0	268 41,6	32 5,0	3 0,5	0 0,00	4,47	
2. Предузимам одговорност за свој професионални развој и развој школе.	f 346 % 53,6	256 39,7	39 6,0	2 0,3	2 0,3	4,46	
3. Развијам професионалну етику.	f 338 % 52,4	272 42,2	30 4,7	5 0,8	0 0,00	4,46	
4. Оспособљен/а сам за евалуацију сопствене праксе и критичку рефлексију.	f 256 % 39,7	330 51,2	53 8,2	6 0,9	0 0,00	4,30	
5. Оспособљен/а сам да вршим селекцију и планирам адекватне облике професионалног развоја.	f 216 % 33,5	335 51,9	82 12,7	11 1,7	1 0,2	4,17	
6. Знам и разумијем основне законитости и моделе развоја школе, њену унутрашњу организацију и функције у друштву.	f 217 % 33,6	321 49,8	93 14,4	12 1,9	2 0,3	4,15	
7. Познајем методе и технике истраживања у настави и осспособљен/а сам да користим резултате истраживања за унапређивање праксе.	f 195 % 30,2	325 50,4	112 17,4	13 2,0	0 0,00	4,09	
8. Познајем националне законе и подзаконске акте у образовању.	f 144 % 22,3	319 49,5	155 24,0	26 4,0	1 0,2	3,90	

Самопроцјена наставника о стручним компетенцијама самоевалуације и професионалног развоја, нам говори да наставници основних школа просјечно остварују ове компетенције. На основу наших резултат можемо закључити да данашњи наставници не посвећују довољно пажње унапрђивању своје праксе, односно да се не посвећују довољно разним истраживањима која су и те како значајна како за напредовање и усавршавање њих самих тако и за квалитет школе па и школског система. Данашњи наставник мора, прије свега, добро да познаје методе и технике у истраживању како би био успјешан на том пољу и како би имао изграђене компетенције самоевалуације и професионалног развоја. Такође, од великог значаја је и познавање разних закона и подзаконских аката у образовању.

У Табели 2 смо приказали резултате процјене директора и стручних сарадника.

Табела 2: Процјена стручних компетенција наставника – Самоевалуација и професионални развој

Самоевалуација и професионални развој		Степени					Скална вриједност
		Такви х је од 80- 100%	Такви х је од 60- 80%	Такви х је од 40- 60%	Такви х је од 20- 40%	Таквих је до 20%	
		f					
%							
1. Наставници развијају професионалну етику.	f	23	41	11	2	0	4,10
	%	29,9	53,2	14,3	2,6	0,00	
2. Наставници разумију значај цјеложивотног образовања и континуирано се професионално усавршавају.	f	24	33	16	3	1	3,99
	%	31,2	42,9	20,8	3,9	1,3	
3. Наставници знају и разумију основне законитости и моделе развоја школе, њену унутрашњу организацију и функције у друштву.	f	23	34	16	4	0	3,99
	%	29,9	44,2	20,8	5,2	0,00	
4. Наставници предузимају одговорност за свој професионални развој и развој школе.	f	21	36	15	5	0	3,95
	%	27,3	46,8	19,5	6,5	0,00	
5. Наставници су оспособљени да врше селекцију и планирају адекватне облике професионалног развоја.	f	20	37	17	2	1	3,95
	%	26,0	48,1	22,1	2,6	1,3	
6. Наставници су оспособљени за евалуацију сопствене праксе и критичку рефлексију.	f	14	42	15	4	2	3,81
	%	18,2	54,5	19,5	5,2	2,6	
7. Наставници познају националне законе и подзаконске акте у образовању.	f	17	29	24	5	2	3,70
	%	22,1	37,7	31,2	6,5	2,6	
8. Наставници познају методе и технике истраживања у настави и оспособљени су да користе резултате истраживања за унапређивање праксе.	f	9	28	20	17	3	3,30
	%	11,7	36,4	26,0	22,1	3,9	

На првом мјесту је компетенција која се односи на професионалну етику са скалном вриједношћу 4,10. Директори и стручни сарадници процјењују, тачније њих 29,9% да је 80-100 % наставника који имају развијену професионалну етику, 53,2% сматра да је таквих наставника од 60-80%, док има и оних који процјењују да се тај број наставника креће од 60-20% (Табела 2). Из ове групе компетенција, са најнижом скалном вриједношћу од 3,30 је компетенција која се односи на *познавање метода и техника истраживања у настави и оспособљавање наставника да користе резултате истраживања за унапређивање праксе*. Само 11,7 % директора и стручних сарадника процјењује да се број наставника који познају методе и технике истраживања у настави и који су оспособљени да користе резултате истраживања за унапређивање праксе креће од 80-100%.

Генерално, ако погледамо ранг процјене директора и стручних сарадника компетенција за самоевалуацију и професионални развој, као и добијене скалне вриједности за сваку компетенцију (Табела 2), можемо извести закључак да су наставници просјечно остварени за ове компетенције, односно да директори и стручни сарадници нису баш задовољани колико су наставници остварени када је самоевалуација и професионални развој у питању. Овим се опет враћамо на значај перманентно образовања и усавршавања. Веома је важно развити свијест код наставника за сталним стручним усавршавањима, кроз разне видове истраживања, како у настави тако и у унапређивању праксе.

Употријебили смо анализу варијансе (АНОВА) како бисмо утврдили да ли постоји статистички значајна разлика у процјени и самопроцјени стручних компетенција које се односе на самоевалуацију и професионални развој.

Табела 3: Процјена и самопроцјена стручних компетенција наставника

Самоевалуација и професионални развој						
Радно мјесто	N	M	SD	df	f	p
Предметни наставници	314	4,2926	0,48595			
Разредни наставници	331	4,2073	0,53550	721	21,020	0,0001
Директори и стручни сарадници	77	3,8474	0,73522			

Резултати једнофакторске анализе варијанси различитих група (Табела 3) показују да постоји статистички значајна разлика на нивоу $p < 0,05$ између предметних, разредних наставника и директора и стручних сарадника.

С обзиром на добијене статистички значајне разлике на нивоу $p < 0,05$, потребно је било урадити накнадне тестове како бисмо утврдили унутар којих група постоји статистички значајна разлика, односно која група се разликује од којих група. Извршили смо *Post Hoc поређења* (LSD тест).

Табела 4: Разлике у процјенама унутар група

LSD тест разлика унутар група	p
Самоевалуација и професионални развој	
Предметни наставници – Разредни наставници	0,045
Предметни наставници – Директори и стручни сарадници	0,0001
Разредни наставници – Директори и стручни сарадници	0,0001

Статистичка значајност се показала унутар све три групе, односно да постоји статистички значајна разлика у процјени оставривања компетенција које се односе на самоевалуацију и професионални развој.

Овим се указују на потребу промјена у образовању. Односно потребу да данашњи наставници направе значајан искорак ка мијењању свог професионалног идентитета. Досадашња истраживања су показала да су промјене могуће тамо гдје се наставници појављују као истраживачи властите праксе кроз рефлексивне увиде у вастити рад (Reid & Soan, 2019) затим у условима када наставници имају прилику бирања садржаја за које они процјењују да ће унаприједити њихове професионалне компетенције (Hargreaves & Elhaway, 2019) и на крају у оквиру програма гдје се акценат ставља на сарадњу наставника, директора и свих осталих који су заинтересовани за примјене.

Закључак

Компетенције су од велике важности за лични и професионални развој сваког појединца, а нарочито за учеснике васпитно-образовних промјена који имају значајну улогу при стицању кључних компетенција за цјеложивотно учење.

Наставникова улога се све више мијења, он све више дјелује као практичар и истраживач који је отворен према промјенама које се везују за наставу и учење, односно промјенама које су условљене цјеложивотним образовањем.

Данас је све више теоретичара и истраживача који указују на то да професионални развој треба да се заснива на компетенцијама које подразумевају аутономност самих наставника у процесу размишљања, истраживања и мењања своје праксе (Кораћ, 2014).

Наши резултати указују на значај перманентног образовања и усавршавања. Као и то колико је важно развити свијест код наставника за сталним стручним усавршавањем. Односно колико је важно да се наставник усавршава на пољу професионалне етике, евалуације сопствене праксе и професионалног развоја школе.

Литература

Вујисић Живковић, Н., Врањешевећ, Ј. (2019). Концептуализација и истраживање професионалног развоја наставника. *Иновације у настави*, XXXII, 2019/3, стр. 13-23

Arsentijević, J. i Andevski, M. (2016). Educational community: Among the real and virtual civic initiative. *Istraživanja u pedagogiji*, br.6, pp 13-26.

Biggs, J. B. (1994). Student learning research and theory, u: Gibbs, G. (ur.) *Improving student learning: Theory and practice*. Oxford for Staff Development, pp 84-96.

Бранковић, Д. и Портало, Д. (2011). Методолошки проблеми теоријског дефинисања и емпиријског истраживања компетенција наставника. *Зборник Настава и учење- стање и проблеми (39-50)*. Ужице: Учитељски факултет.

Branković, D. и Popović, D. (2018). Profesionalne kompetencije nastavnika razredne nastave. Preuzeto 17.9.2021. sa

https://www.researchgate.net/publication/332382205_PROFESIONALNE_KOMPETENCIJE_NASTAVNIKA_RAZREDNE_NASTAVE

Jurčić, M. (2012). *Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja*. Zagreb: Recedo.

Koch, L.(2008). Nichtquantifizierbare lehreigenschaften. *Odgojne zanosti*, vol 10. Br.1 23-38.

Korać, I. (2014). Različiti pristupi definisanju kompetencija nastavnika. *Inovacije u nastavi*. 27 (4), 63–71.

Reid, H. & Soan, S. (2019). Providing support to senior managers in schools via 'clinical' supervision: a purposeful, restorative professional and personal developmental space. *Professional Development in Education*. 45 (1), 59–72.

Sučević, S., Cvjetičanin S., Sakač M. (2011). Obrazovanje nastavnika i učitelja u europskom konceptu kvalitete obrazovanja zasnovanog na kompetencijama. *Život i škola*, 57(25): 11-23

Tuning projekat- uvod u usaglašavanje obrazovnih struktura u Evropi (2006).

Hargreaves, E. & Elhawary, D. (2019). Professional development through mutually respectful relationship: senior teachers' learning against the backdrop of hierarchical relationships. *Professional Development in Education*. 45 (1), 46–58

SELF-EVALUATION AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT TEACHING

***Abstract:** The progress of a modern school in a modern society is not possible without the professional education of all its employees. By abandoning the traditional school and the traditional understanding of education, the city is moving towards better and more persistent progress of all educational workers and society as a whole. As an organizer of educational activities, the teacher increases his responsibility in training young people for quality work in modern society, which also makes him a bearer of change who is ready for self-education, self-evaluation and professional development. In this paper, we emphasize the importance and significance of professional competencies of teachers in order to examine the assessment and self-assessment of teachers' competencies related to self-evaluation and professional development. The research included 26 primary schools in the Republic of Srpska, and the sample consisted of teachers, principals and professional associates, ie 722 of them.*

***Keywords:** Professional competencies, self-evaluation, professional development, assessment and self-assessment*